

lemreméltóak azok a megállapítások, amelyek a művelődésszociológiát a pedagógia és a szociológia köztes területére helyezik el, anélkül azonban hogy akár egyikben, akár másikban feloldanák, vagy bármelyiknek kitüntetett funkciót tulajdonítanának. A szerző ti. abból indul ki, hogy az az évtizedes vita, amelyik a polgári szociológia és pedagógia között folyik az alap-, ill. segédtudományi „rangért”, tkp. a tudományok klasszifikációjának idejétmúlt modelljén alapul. Nem veszi tekintetbe, hogy a modern tudományok fejlődését az integráció tendenciája jellemzi. Pedig az integrációs tendencia következményeként egy meghatározott fejlettségi szinten létrejön az a helyzet hogy egy-egy tudományos diszciplína hatással van egy másik diszciplína hagyományos kutatási tárgyára. Ebben az esetben a kölcsönhatás eredményeként a két tudomány között kialakul egy új, egy harmadik „határtudomány”. MEIER szerint a művelődésszociológia a tudományoknak ilyen új ágát képviseli. Tárnya tehát éppen annyira szociológiai, mint amennyire pedagógiai természetű. „Elméletei, kategóriái, fogalmai és módszerei túlnyomóan szociológiaiak, ugyanakkor azonban a domináns szociológiai kérdésfeltevésekkel a nevelést, nevezetesen mint társadalmi funkciót vizsgálja. A szociológia felismeréseit, módszereit és eredményeit a pedagógia területére alkalmazza, anélkül, hogy következtében a pedagógia segédtudományának státuszát töltené be....” (340. old.). Végső soron MEIER elhelyezésében a művelődésszociológia, mint szociológiai tudományág, a pedagógia határán helyezkedik el, amely a nevelést mint társadalmi folyamatot az elmélet és az empiria eszközeivel kutatja.

Befejezésül még egyszer hangsúlyozni szeretnénk, hogy nem nyújthatunk teljes áttekintést MEIER könyvéről. A kiragadott és bemutatásra került témákkal csupán ízelítőt kívántunk adni egy olyan műből, amely nemcsak módszeresen feldolgozott és rendezett anyagánál fogva jelent értékes tájékoztatást a marxista—leninista művelődésszociológiának — elsősorban természetesen az NDK-ban — elért fejlődési stádiumáról és fejlődési tendenciáiról, hanem lényeges és fontos hozzájárulás a vázolt elvi megközelítés továbbviteléhez és koherens alkalmazásához.

BÁLINT MÁRIA

PAULO FREIRE: PEDAGOGY OF THE OPRESSED

Az elnyomottak pedagógiája

New York, 1973. The Seabury Press. 186 oldal

Figyelmünk egyre gyakrabban fordul a harmadik világ felé. Okkal, hiszen az elmúlt évtizedben a társadalmi fejlődés folyamata felgyorsult ezekben az országokban. Mégis, alig tudunk többet rólok, mint amennyit a napi politikai események fednek fel előttünk. Ezért vettük örömmel kézbe Paulo FREIRE könyvét, hiszen a harmadik világ legforrongóbb részével ismerkedhetünk benne.

Oktatásügyükről kiváltképp keveset tudunk, noha az UNESCO és más szervezetek egyre több statisztikai kimutatást jelentetnek meg a fejlődő országokról: mekkora az analfabéták aránya, a beiskolázottság, a lakosság átlagéletkora, hányan szereztek felsőfokú képzést stb. De vajon látjuk-e a statisztikák mögött a tudásra vágyó földműveseket és munkásokat, a velük szolidáris értelmiségieket, kemény küzdelmüket, áldozatvállalásukat a kultúra befogadásáért és terjesztéséért? Aligha. Éppen ezért izgalmas számunkra FREIRE könyve, mert bepillantunk ebbe a küzdelembe. De FREIRE más tanulssággal is szolgál, ha megértjük és elfogadjuk gondolatmenetét, más szemmel vizsgáljuk a statisztikákat is. Hiszen azokban az országokban, ahol az oktatási intézmények az elnyomók ügyét szolgálják, ott a kizsákmányolás fenntartásához nevelnek engedelmes alanyokat, s tegyük hozzá, „művelt” kizsákmányolókat. Ezekben az országokban az egész oktatási rendszer a „csend kultúrájának” fenntartására szolgál.

Paulo FREIRE brazil, a harmadik világ egyik legelmaradottabb vidékén született és kezdte meg pedagógusi tevékenységét. A recife-i egyetemen nevelésfilozófiát és neveléstörténetet oktatott az 1964-es jobboldali katonai puccsig. Ekkor bebörtönözték, majd Chilébe emigrált, ahol az UNESCO kétélelkében dolgozott, majd a Harvard-egyetemre került.

A katonai puccs előtti liberálisabb esztendőkbén Brazília északkeleti, elmaradott mezőgazdasági vidékén indított harcot a betűtadatatlanság ellen. Ebben a könyvében a braziliai és chilei pedagógiai tevékenység egyik eredményét, a *tudatlanság elleni harc filozófiai tanulságait, következtetéseit* ismerhetjük meg.

A szerző abból a felismerésből indult el, hogy a szegény emberek kultúrája a „csend kultúrája”: tudatlanságuk, fásultságuk elnyomtatásukból szükségszerűen adódik. Ebből a „kulturális csendből” kell kiemelkedniük.

FREIRE és néhány egyetemi kollégája új módon közelítik meg az analfabétizmus felszámolásának kérdését. (Braziliában az analfabéták aránya 38,9% volt 1960-ban.) Módszerük lényege: *nem-*

csak a betűtudatlanság ellen, hanem egyidejűleg a nép évszázados tudatlansága, illetve tudatlanságban tartása ellen is küzdeni kell. A népnek fel kell készülnie arra, hogy öntudatosan harcoljon a szabadságért, a jobb jövőért. Ezért Brazília mezőgazdasági vidékein (a mezőgazdaságból élők aránya 44,2%) tanulókorókat szerveztek a földművesek és városi munkások számára azzal a céllal, hogy megteremtsek számukra a kognitív oktatás feltételeit. Merész vállalkozásba fogtak? Több ez annál, napjaink Latin-Amerikájában forradalmi tett.

A kísérlet során — FREIRE nevezi így vállalkozásukat — megváltoztatják az oktatás tartalmát, formáját, módszereit, hiszen, szemben az iskolákban folyó neveléssel, ők nem az uralkodó „elit” számára, nem a kizsákmányolással való azonosulásra, hanem arra akarnak nevelni, hogy a kizsákmányoltak felismerjék helyzetüket, s küzdjenek a társadalmi változásokért.

Ebben az új, FREIRE szerint problémafelvető nevelési—oktatási folyamatban megszűnik a hagyományos tanár—diák viszony. Párbeszédekből álló együttbeszélgetést alakítottak ki a tanuló kör tagjaival, remélve, hogy az oktató és az oktatottak közötti különbség megszűnik, s mindnyájan tanulhatnak a közös beszélgetések során. A tanár irányító szerepe az oktatás feltételeinek megteremtésében rejlik. A munkások és parasztok tehát nem hallgatók, hanem friss szemű kritikusok, akik az együtt-tanulás későbbi szakaszában kutatókká válhatnak.

A kísérlet egyik célja az volt, hogy elősegítse az *elnyomottak humanizálódási folyamatát*. A szerző szerint a kizsákmányoló társadalomban a humanizáció és a dehumanizáció egyaránt valóságos alternatívák, ám az emberi nem küldetése a humanizáció. A humanizáció folyamata elvezet a dehumanizáció felismeréséhez, nem csupán mint ontológiai lehetőséghez, de mint történelmi valósághoz is. Ez a fajta dehumanizáció azonban nem csak az elnyomottak sajátja, de az elnyomóké is.

Igy a humanizációért folytatott harcban nem elég, hogy az elnyomottak visszaszerezzeék embérségüket, de az elnyomókat is humanizálniuk kell ahhoz, hogy a dehumanizáció ne termelődjék újjá.

Ahhoz, hogy ezt a fejlődést elérjék az elnyomottak, előbb el kell jutniuk a *szabadság szükségszerűségének felismeréséig*. Így az együtt-tanulás egyik alapmotívuma a felszabadulás keresésének gyakorlatát és elméletét összekapcsolni, felkészülni erre a folyamatra.

A munka során rengeteg nehézséggel kellett megküzdeniük a kutatóknak. A munka kezdetén például felismerték, hogy alapfogalmakat kell újraértelmezniük, hiszen az elnyomottak azonos értelemben használják azokat, mint elnyomóik. Tehát meg kellett birkóznia avval a problémával, hogy az *emberré válás az elnyomottak számára ne kizsákmányolótóvá válást jelentsen*. A szabad emberről alkotott individualista elképzeléseket kellett tehát megváltoztatni.

A tanuló körökben az egyik első feladat az volt hát, hogy ráébredszék emberi mivoltukra ezeket az embereket. Megdöbbenőek azok a szavak, amelyekkel a kör tagjai érzékelik ezt a folyamatot: „Most értettem meg, hogy ember vagyok”, „Eddig a szavak értelmét nem fogtam fel, most már beszélnek hozzám és beszéltetni tudom azokat”. Ez az új típusú, problémafelvető pedagógia eredménye, s egyben módszere: nem magyarul ezeket a dolgozó embereknek saját világukat, hanem az elnyomottakkal magukkal mondatja el problémáikat, s ez a szerző felfogása szerint minőségi fejlődés a nép oktatásában.

A felszabadítás feltételei közé tartozik az is, hogy az *elnyomottak világát a kizsákmányoltak ne zárt rendszernek képzeljék el, amelyből nincs kiút*, hanem mint hátárhelyzetet, amelyet megváltoztathatnak. Fel kell az elnyomottaknak ismerniük azt a dialektikus kapcsolatot, amely elnyomóikhoz fűzi őket: elnyomó nem létezik elnyomott nélkül.

Az elnyomottak politikai tevékenysége FREIRE szerint szükségszerűen pedagógiai tevékenység, hiszen a munkásoknak és a földműveseknek tanulniuk kell ahhoz, hogy ne csak primér szükségleteikért, hanem a permanens önfelszabadításért is küzdjenek. A szerző *permanens önfelszabadításon* a humanizálódási folyamat következetes végigvitelét érti, mindaddig, míg teljesen megszűnik a kizsákmányolás veszélye.

FREIRE és kutatótársai szerint a sikeres nevelés során el kell érni, hogy Tárgyakból Alanyokká váljanak a dolgozó emberek, olyan alanyokká, akik hatással vannak a világra, alakítják azt, újabb és újabb lehetőségeket teremtve a teljesebb egyéni és kollektív élet elérésére. Ehhez a célhoz a párbeszéd oktatás a leghatásosabb forma, hiszen nem információ átadásából, hanem gondolkodtató tevékenységből áll. Így nem elidegenítő „passzív egységekben kapják a világot”, hanem aktív cselekvésre ösztönzően.

A tanuló körök tapasztalatai megmutatták, hogy még a „kultúra csendjében” leginkább elmerült emberek is képesek kritikusan szemlélni a világot a többiekkel való együttbeszélgetés során. Ezekben a párbeszédekben az elnyomott fokozatosan érzékeli személyiségét és a társadalmi viszonyokat. Tudatosan kezdi érzékelni, hogy fokozatosan észleli az őt körülvevő világot. Amikor a tanulási folyamatban ez az öntudatraébredési szakasz bekövetkezik, akkor az elnyomottak felfedezik, hogy ők is a kultúra alkotói, s egész munkájuk ennek az alkotó folyamatnak része lehet. „Dolgozom, s munkámmal változtatom a világot” — mondotta a kör egyik tagja.

Hasonló, párbeszédeken alapuló művelődési körök Chilében is alakultak. FREIRE chilei emigrációja során kapcsolatban állt e körök egyik vezetőjével, Gabriel BODE-val, s így a chilei tapasztalataitokról is beszámol könyvében. Egy körben legfeljebb húsz ember tanulhatott. Tulajdonképpen

interdiszciplináris team-munka kialakítása az egyik cél. A szerző saját tapasztalatai is azt mutatják, hogy ezek a betűtudatlan munkásemberek nem érzékelik egyes dolgok tudottságát. Amíg nem ismerik fel, hogy a világgal és társaikkal való kapcsolataik során sok dolgot megismertek, addig gyakran nem is értették meg a párbeszédes forma lényegét. Nem értették, hogy miért nem a tudás „letéteményese” vagyis az oktató mondja el elsőként, mit kell egy képről tudni. Elsőként tehát *saját szemükben* kell ezeknek az elnyomottaknak *emberré* válniuk ahhoz, hogy továbbléjenek — vonja le következtetését szerzőnk.

BODE megfigyelései szerint a kör tagjait csak azok a témák érdeklik, amelyek közvetlen érdekeiket érintik. De a szintézisig még ezeknél a kérdéseknél sem tudnak eljutni. Nem érzékelték a kapcsolatot igényeik, azok közvetett és közvetlen kapcsolatai között. Ezért BODE a különböző helyzetek egyidejű vázolásával igyekezett eljuttatni őket a szintézisig. Készítettek egy ún. *alapkodifikációt*, amely az alapelemeket tartalmazta, s erre építették az ún. *mellékkodifikációkat*. Így a lényeges és a járulékos kérdések közötti dialektika eszközeivel a totalitás érzetét közvetítette a kör tanulóinak — emeli ki FREIRE.

Amikor a kutatók már elkészítették az ún. alapkodifikációt, akkor visszatérnek a kezdeti szakaszhoz és a kérdéseket tematikusan csoportosítják. A szerző példát is közöl. Az oktató egy képet mutat, amelyen egy részeg munkás botorkál, s három jól öltözött úr beszélget egy kávézó előtt. A tanuló kör tagjai először azonosították magukat a kép szereplőivel, legmagasabbra a társadalmilag egyedül hasznos munkást értékelték. Ezután a vita résztvevői olyan alapkérdésekhez jutottak el, mint a munkabér, az alkoholizmus okai stb. Kár, hogy FREIRE csupán ezt az egyetlen példát idézi, mert ezt rendkívül sematikusnak találjuk.

Amikor az ún. dekodifikáció szakasza befejeződött, akkor kezdődik a munka harmadik szakasza, az oktatók megfigyeléseiket interdiszciplináris vizsgálatnak vetik alá, ezáltal a kör tagjai nélkül. Meghallgatják a párbeszédok során készült magnetofon felvételeket, s a munkába bekapcsolódott szociológussal és pszichológussal megkeresik azokat a témákat, amelyek explicit vagy implicit módon felmerültek a beszélgetések során, s a témacsoportokat a különböző társadalomtudományok körébe sorolják. Ebben a munkában nagyon érdekesnek találjuk, hogy nem előre meghatározott kérdésekkel foglalkoznak, hanem a kör tagjait leginkább foglalkoztató kérdésekkel, így a nevelési módszerek is rugalmasabban változtathatók.

Egy témát több szempontból is megvitattak, így például a fejlődés kérdését az antropológia, a történelem, a szociálpszichológia, a politikai gazdaságtan stb. szerint. Amikor elkészült a következő szakasz tematikája, akkor megkeresik a megfelelő oktatási anyagot. Egyes témákhoz a csoport javasolhatta „külsők” bevonását, így a haladó értelmiségiek közvetlenül találkozhattak az elnyomottak gondolataival.

A könyv tanúsága szerint a kulturális felemelkedés sajátos útját dolgozták ki Braziliában és Chilében. Ha számos kérdésben nem is értünk egyet gondolataikkal, módszereikkel, úgy véljük, ezek a nép ügyével szolidáris tanítók és szociológusok a régi forradalmi hagyományok felhasználásával újat teremtettek sajátos körülményeik között. Pedagógiai módszereikről talán többet árulna el FREIRE 1967-ben megjelent könyve: „*A nevelés mint a szabadság gyakorlata*” (Educação como prática da Liberdade).

Nem tudjuk lemerni, mekkora szerepet játszottak és játszanak ezek az önművelési körök a chilei nép küzdelmében és az érlelődő latin-amerikai változásokban. Egy bizonyos: *szervesen hozzátartoznak a latin-amerikai nép kulturális felemelkedéséhez*. Ezért fájjaljuk, hogy a Fejlődő Országok Lexikonában a „Brazília” címszónál (Akadémiai Kiadó, 1973. 200—206. old.) nem találkozhatunk sem Freire, sem más nevelésfilozófus, pedagógus vagy szociológus nevével. S ezt aligha tudhatjuk be a szerkesztők tájékozatlanságának, sokkal inkább annak a még ma is uralkodó nézetnek, hogy egy ország kultúrája egyenlő a „magas kultúrával”, illetve kiemelkedő, esetleg haladó művészeti alkotásaival. Úgy véljük, FREIRE alkotása éppúgy beletartozik a korszerűen értelmezett brazil kultúrába, mint az új főváros, Brasília építész, Oscar NIEMAYER. Freire könyveit jól ismerik Latin-Amerikában és az Amerikai Egyesült Államokban, nagy hatást gyakorolt a fiatal amerikai értelmiségre. Műveivel irányelvet adhat a négerkérdés megoldásához, s elvezetheti az amerikai értelmiséget ahhoz a felismeréshez, hogy a „kulturális csend” a technokrata társadalomban is jelentkezik, s egyre súlyosabb probléma, amely ellen küzdeniük emberi kötelességük.

BARACS ÁGNES